

История, традиции и обичаи на ромите

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Исторически акценти – свидетелства за ромското население	2
2. Географско разпределение на ромите.....	7
3. Специфична социална организация	12
4. Обичаи и традиции на ромите.....	15
5. Ромска култура. Влияние върху локалната култура. Личности	19
6. Занаяти и заетост	25
7. Институции (официални, неправителствени и други), защитаващи правата и интересите на ромските общности.....	30

1. Исторически акценти – свидетелства за ромското население

Както предполага името им, за родина на ромите (Gypsies) се е считал Египет (Egypt). Всъщност истинските прадеди на ромите са група от хора, напуснали Индия в 10 или 11 век след Христа. Въпреки неоспоримия факт, че ромите произлизат от Индия, останалата част от тяхната ранна история е много противоречива. Все още се дискутират въпросите дали при напускането си на Индия ромите са преминали от там транзитно, дали са били една или много вълни, но все още няма солидни долазателства. Причината за разпръснатостта на ромите също не е изяснена.

Една от теориите предполага, че след като са напуснали Индия, ромите мигрират на запад към Персия (днешен Иран) и към Арабския полуостров, а някои от тях поемат на север към Централна Азия (въпреки че се спори, дали групата в Централна Азия не е мигрирала по-рано). Някои от групите поемат на запад към Византия, достигайки Европа не по-късно от 1250 година от н.е. Към началото на 14 век достигат югоизточна Европа, а към началото на 15 век и до западна Европа.

Когато ромите достигат Европа, твърдят, че произхождат от Индия. По-късно това знание е забравено и от самите роми. Разпространяват се различни схващания, някои от които абсурдни: смятало се е, че са наследници от изчезнали народи като друиди, нубийци, обитатели на обетованата земя или пък просто популация от маргинали, които изкуствено потъмнявали кожата си и говорили специален жаргон за целите на криминални дейност. Наричани са по много различни начини, без да има съществена връзка с тяхното самоопределение като роми. Най-често са наричани джипси (gypsies), житано, житани, (gitanos, gitans), циганьор (zigeuner), цигани (tsiganes) и цингари (cingaros).

Ромите вече са били познати във Византия в средата на 11 век, когато започнали придвижването си към Константинопол. Присъствието на арменски думи във всички диалекти на ромите в Европа може да означава, че ромите идват във Византия от Армения. Във изворите не се споменава кога ромите идват от Армения във Византия, но се предполага, че това става през първата половина на 11 век, когато селджуките нападат Армения и

предизвикват миграция на хора от Армения към Анталия във Византия. Историческите свидетелства не носят информация и за преминаването на ромите през Балканите. Точни данни за присъствието на роми в днешна Гърция са намерени в практикума на манастира Хиропотамус на Атон, от 1325 до 1330 година, където пише, че Анна, дъщеря на Лимочервал имала „египетски“ съпруг. Според други документи, в края на 13 век и началото на 14 век, Роми са живели на остров Корфу, по това време управляван от династията на Ангевините. Възможно е по това време да са живели и в други части на Византия, под владението на Венеция. Във всички случаи, през втората половина на 14 век роми са живели в южните части на Балканския полуостров. Този факт се свързва с напредването на Османците в Мала Азия и по-късно към Европа. В териториите, контролирани от Отоманската империя, уменията на ромите и по-специално в металообработката и производството на оръжия им осигуряват място в икономиката, статут, който през 15 век е институционализиран като робство в Молдова и Влахия.

В България, например, масовото заселване на роми става през 13-14 век. Те пристигат с османската армия по време на превземането на Балканите под имената „чингене“, „кибти“. Някои от тях се уседнали трайно, а други останали скитащи. По време на Възраждането в градовете се оформят ромски квартали.

След втората половина на 14 век, докладствата за разселването на ромско население в различни части на Европа увеличават своя брой.

В Молдова и Влахия, първият текст относно ромите се свързва със ситуацията на робство, в което живеят ромските семейства. В този първи документ, датиращ от 1385 година, група от роми, под името цигани, са включени в документ за дарение на войвода Дан I към манастира на Тисмана. Още подобни документи се появяват по времето на царуването на Мирча Чел Батран, Един от документите, датиран от специалистите между 1390 и 1406 година, съдържа първите данни за присъствието на роми на територията на Трансилвания. Според друг документ, през 1416 година жителите на трансилванския град Кронштад (Брашов) им дават пари и храна. В Молдова, присъствието на роми се споменава за първи път през 1428 година, по времето на царуването на Александру Чел Бун, отново в документ за дарение на манастир. От времето на пристигането си на териториите на средновековните

румънски държави, ромите са роби на владетелите на териториите. Това продължава чак до 1851 година, когато получават своята свобода.

В Полша, за първи път роми се споменават като жители на Краков през 1401 година и на Лвов през 1405 година. Други групи се разпространяват през 14 век към Бохемия и от там до 1430 година към цяла западна Европа с изключение на северните страни.

Между 1407 и 1416 година различни хроники се свързват с присъствието на роми в Германия. След това се срещат документи от Саксония, Бавария и Хесен, които говорят за пътуването на ромите.

През 1419 година френският град Чатилон ем домбс прави дарение на група роми носещи писма от императора и дука на Савой.

През 15 век, по времето когато католическите монарси започват да реализират идеята Испания да стане държава, ромите вече обикалят Иберийския полуостров. Някои семейства се заселват в Андалусия, известна като „дома на ромите“. Историята на испанските роми е история на културния сблъсък между пътуващи и уседнали общности. Оформянето на ромска етническа идентичност подклажда конфликт между тях и официалните власти. С първата официална санкция от страна на католическите монарси през 1499 година, започва много дълъг период на подтисничество, по време на което ромското културно различие попада под ударите на властта. Забранява им се да използват езика и да носят традиционните си дрехи. Принудени са да уседнат, да изоставят традиционните си занаяти и да служат на владетеля. Официална санкция на Карлос III от 1783 година твърди: „Заявявам, че тези, които наричат себе си цигани, не са такива нито по произход, нито по природа, нито пък имат покварени корени.“ В документа те са разпознати като испански граждани, но е отречено тяхното съществуване: Ромите не съществуват, нито пък могат да живеят като такива. Това равенство и правата, което то дава на ромите остава в сила до приемането на конституцията през 1987 година.

В Португалия, първото писмено свидетелство за съществуването на роми е от 1521 година - “Auto das Ciganas” от Жил Висенте е представно в съда на крал Джон III. Може да се каже, че отначало на ромите се е гледало с любопитство, а четири години по-късно, през 1521 година им е наложена забрана да влизат в кралство Португалия.

След като се установява, че тази мярка не се спазва, са приети нови закони последвани от съдебни процеси. Обвиняемите са осъждани на изгнание. Ромите са депортирани в Африка (Ангола е първата португалска колония, която приема роми) и Бразилия и по този начин достигат и други континенти. През остатъка от 16 и през първата половина на 17 век се приемат още закони против ромите. Тази тенденция затихва към 1640 година, когато кралството изпитва нужда от хора за попълване на армията. Много роми се записват. По същото време започва да се толерира присъствието на етническата група, но все още при определени правила. В началото на 18 век се подновяват преследванията срещу ромите. Установяването на либерален режим ги освобождава от преследване. През 1822 година е гарантирано и правото на гражданство за ромите.

Номадите в Северна Европа са били арестувани през първата половина на 16 век.

Смята се, че ромите достигат до Британските острови през втората половина на 15 век като пристигат в Шотландия от Дания. В по-стари източници се споменават като „египетски поклонници“, които търсят закрилата на шотландския крал Джеймс IV по време на пътуване до Дания през 1506 година, което предполага, че контактите им с ромски родове от континентална Европа са поддържани още известно време. Първото свидетелство за роми в Англия е описанието от сър Томас Мур на „египтянка“, която предсказва бъдещето в Ламбет през 1514 година. Следващ документ от 1687 година потвърждава женитбата на Роберт Херн и Елизабет Бозвел, „крал и кралица на циганите“ в Кабервел. Докато по-късни източници говорят за „странстващи“ или „пътуващи калайджии“, които не могат със сигурност да се свържат с ромите, голяма част от историята на общността говорещи ромски във Великобритания може да бъде проследена благодарение на източниците, които ни предоставят описание на общността и примери за речта им. Частични свидетелства за ромската реч добиваме от различни райони като Нотамбърленд, Дъръм, Дербишайър, Чешир, Норфолк, Хемпшир и Кент.

Много репресивни закони са приети след 1530 година, забранявайки на ромите да влизат в Англия и Уелс, а тези които вече живеят там са принудени да напуснат. През следващите години има свидетелства за депортиране на роми. Шотландия приема подобни мерки през 1541 година, задължавайки ромите да напуснат кралството в рамките на 30 дни.

Тези и още подобни закони остават в сила през следващите два века докато постепенно всички се отменят до 1856 година

В Русия, ромите идват от юг през 1501 година, а през 1721 година стигат и до Сибир. В Малта, в първото писмено свидетелство за присъствието на „цигари“, ждакомо босио, историкът от рицарите на Малта разказва, че живели в пещерите на Рабат.

В много европейски градове и държави се появяват писмени свидетелства за присъствието на роми: Любляна – 1387, Хилдешайм – 1407, Базел – 1414, Аугсбург, Хамбург, Либек, Ваймар, Нагдебург, Лайпциг, Франкфурт, Страсбург, Цюрих, Берн, Брюксел – 1417-1420, Холандия – 1420, Белгия – 1421, Болония – 1422, Париж – 1427, Констанца – 1430, Швеция – 1512, Норвегия – 1544 и Финландия – 1597 година.

В модерните времена, 19 век е от особено значение за ромите в Европа. Въпреки че стремежът към легитимация и идентифициране на етническата група започва още през Просвещението, точно през този период се създава и романтичния „цигански“ образ, който е силно залегнал и в съвременната представа за ромите. По същото време, в средата на 19 век се появява расизмът който води директно до опитите на Хитлер да унищожи ромите по време на Третия Райх.

Докато основното събитие за ромите през 19 век е освобождаването им от робството в Румъния, което довежда до масовата им емиграция по целия свят, през 20 век се открояват две основни събития: Холокоста и падането на комунистическия режим в Европа. Друг важен процес през 20 век е политическото осъзнаване на ромите, което избуява най-вече след края на Първата световна война, основно в Източна Европа.

Първият документ относно „представянето на цялостно решение на циганския проблем на национално и международно ниво“ във връзка с Холокоста се подготвя през март 1936 година под ръководството на Държавния секретар на Министерството на вътрешните работи на Райха Ханс Пфунднер. В Берлин се създава и основната Нацистка институция, която се занимава с ромите, наречена „Отдел за расова хигиена и популационна биология към Министерство на здравеопазването“.

През януари или февруари 1940 година е извършено първото масово убийство в концентрационния лагер Бухенвалд, когато върху 250 ромски деца е тестван газ Циклон-Б,

по-късно използван и в газовите камери в лагера Аушвиц. В Чехословакия са построени специални лагери за изпращане на роми в градовете Лети и Ходонин. Роми са депортирани по време на войната и от съюзници на Германия като Италия, Словения, Хърватска, Румъния.

В следвоенните години ромката популация в Европа замира. Политическата активност е минимална и ромите неохотно признават публично етническата си принадлежност и не правят общи усилия за насочване на вниманието към тях. Не са предвидени никакви репарации за нацистките престъпления извършени срещу тях и нито една международна агенция не прави опит да се погрижи за оцелелите, както това се прави в големи мащаби за други групи, жертви на Холокоста. Нещо повече, законите против ромите от преди войната остават все още в сила. През 1947 г. в Германия, ромите оцелели от лагерите е трябвало отново да бъдат укривани заради риска да бъдат изпратени в трудови лагери, ако нямат документи, които потвърждават германското им гражданство.

През петдесетте и шейсетте години, нови вълни на миграция се задвижват в Европа. В Дания, от 1958 година ромите се заселват в Копенхаген, във Финландия те живеят в Хелзинки. В Австрия, много роми се заселват в източните части (Бургенланд) след 1958 година. През шейсетте години, нова вълна от югославски роми пристигат в Италия. По същото време в Холандия, където почти всички са депортирани поради строгите закони, започват да пристигат нови групи на няколко „вълни“, най-вече от Югославия и Унгария. В Югославия, имиграцията на роми е иницирана през шейсетте години, която се засилва за втори път през осемдесетте, когато хиляди роми напускат Македония, основно в посока Германия.

След падането на комунистическите режими, работата в чужбина става основен източник на доходи за десетки хиляди роми от бившите комунистически държави. Предпочитаните дестинации са Гърция, Италия, Испания, Португалия, Франция, Германия, Белгия, Холандия и Великобритания.

2. Географско разпределение на ромите

• Население

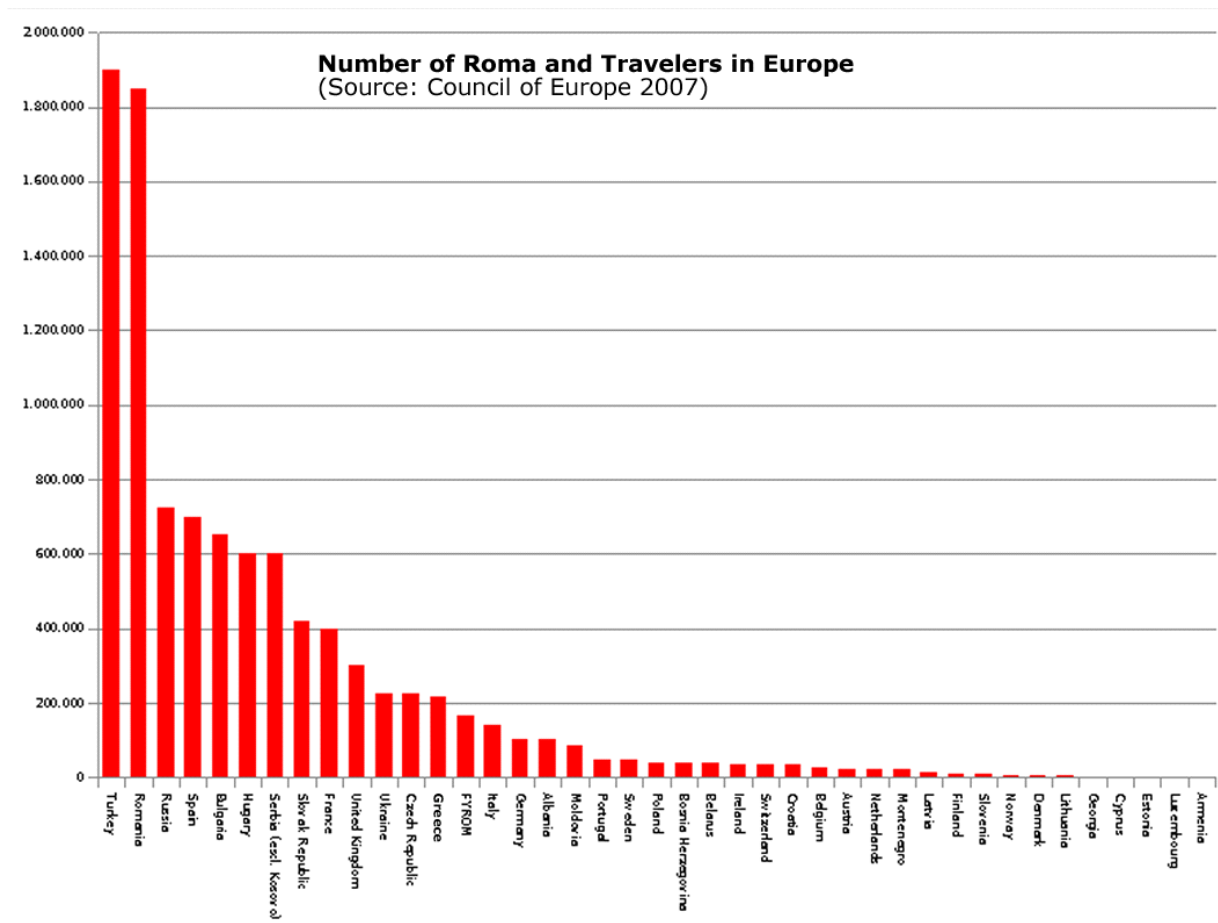
Не е лесно да се отговори на въпроса колко е ромското население в наши дни. От една страна, официалните власти в много страни се стремят да „намалят“ броя на ромите живеещи на тяхна територия – през 1997 година, например, официално в Молдова няма роми, докато в същото време ромски активисти декларират съвсем различни данни. Затова ще приведем данните в техния обхват – от най-ниските изчисления до най-многобройните за всяка една страна.

С общ брой между 8 и 12 милиона, ромите са изцяла Европа – от Финландия до Гърция и от Ирландия до Русия, но нямат собствена страна. Най-голям брой живеят в Централна и Източна Европа: Румъния, България, Унгария и бивша Югославия.

Сред данните, публикувани от Съвета на Европа през 2007 година, общия брой на ромите е 9,855,382 души, по осреднените данни за всяка държава (фиг.1).

Number of Roma and Travelers in Europe source: Council of Europe 2007	
Countries	average estimation
Turkey	1900000
Romania	1850000
Russia	725000
Spain	700000
Bulgaria	650000
Hungary	600000
Serbia (excl. Kosovo)	600000
Slovak Republic	420000
France	400000
United Kingdom	300000
Ukraine	225000
Czech Republic	225000
Greece	215000
Macedonia (FYROM)	165000
Italy	140000
Germany	100000
Albania	100000
Moldovia	84345
Portugal	45000
Sweden	45000
Poland	40000
Bosnia Herzegovina	40000
Belarus	40000
Ireland	35250
Switzerland	35000
Croatia	35000
Belgium	25000
Austria	22500
Netherlands	22500
Montenegro	20000
Latvia	11500
Finland	10000
Slovenia	8500
Norway	6650
Denmark	5500
Lithuania	3287
Georgia	2000
Cyprus	1500
Estonia	1250
Luxembourg	300
Armenia	300
total	9855382

Тези данни могат да бъдат видяни и в следваща графика, която посочва Европейска Комисия за свой източник.

Според наличните данни и статистики, можем да опишем следната ситуация на национално ниво:

Във Великобритания ромите са разпознати като етническо малцинство през 1988 година. Общият им брой официално е около 65 000 души, но няма прецизно преброяване. Още повече че тези данни се отнасят до общоприетото наименование „цигани“ (Gypsies), което включва исторически различни групи. Голяма част от тях са налседници на Роми емигранти от континента, които се наричат „романичели“ или „уелски и английски цигани“. Изглежда че това население е абсорбирало местните английски номади, които са били отделна общност до 17 век и може би до по-късно. Другите две странстващи общности са ирландските и шотландските номади. Докато шотландските обикалят по принцип из

Шотландия, ирландските поддържат домове в Ирландия, Англия и Уелс, като пътуват между тези локации. В същото време английските роми могат да бъдат срещнати в цялата страна. Често трите общности си взаимодействат, споделят едни и същи места за караваните си и дори се женят помежду си, но има и роми, които не са странстващи и живеят отделно. Това са главно наследниците на имигранти от централна и източна Европа, които пристигат във Великобритания през трийсетте години и после през петдесетте, както и по-скорошни имигранти, които идват в страната след разширяването на ЕС. Тези роми са уседнали в големите градове – основно около Лондон, Бирмингам и Манчестър.

През 1991 година, Департамента по околна среда прави опис на 12 316 каравани в Англия, установявайки, че в една каравана живеят средно по трима души, а едно семейство се състои средно от четирима члена, което прави около 40 000номади в цяла Англия. Пак през 1991 година в Уелс са проучени 708 семейства (към 312 през 1996) и анализът показва, че номадите там са около 3600 души. В Шотландия официално са преброени 3000 души в 980 каравани, а 1600 от тях са деца в училищна възраст.

През 18 век в Испания, ромите са около 10 700, 8 000 от които живеят в Андалусия, която винаги се е считала за „страната на циганите“, където винаги са живели роми, а понастоящем половината от ромското население на Испания живее там. Данните от 19 век сочат, че по това време в Испания живеят 100 000 роми.

В момента данните за ромските жители на Испания са противоречиви. Испанската конституция не позволява дискриминацията или селективното отношение и общинските власти не събират специфична информация за расова и културна принадлежност. Само няколко проучвания правени от ромски организации или национални и регионални институции предоставят проблизителни данни. Според данни на Института за приложна социология, през 1978 година, ромите в Испания са 189 404 души. Същата организация посочва, че през 2003 година те вече са 435 629 души при среден прираст от 5,2%. Данните, предоставени от ромски организации и институциите на Автономните общности посочват, че към днешна дата ромите в Испания са 646 300 души.

В Португалия, Конституцията на републиката също забранява да се събират данни, базирани на етнически произход, така че данните са оскъдни. Множеството от ромите живеят

в гъстонаселени райони като Лисабон. Голям брой Роми живеят в райони като Алентехо и Трас ос Монтес. Групи от роми са концентрирани в гъстонаселени крайбрежни райони на Португалия и в пограничните райони.

Общия брой на Ромите, който е възможно да бъде определен е 21 831 души, 20% от които живеят в района на Лисабон.

Няма населено място в България без да има представителство на поне няколко семейства с роми като понастоящем всички роми са уседнали, но в близкото и по-далечно минало част от тях са били чергари.

В зависимост от изповядваната религия се делят на „дасикане рома”, т. е. християнски роми и „хорахане рома” – свързаните с исляма. Основните ромски метагрупови общности у нас, които определят изследователите, са три – йерлии, калдараша и рудари.

През 1956 ромите са били 194,000; през 1959—214,167; през 1976—373,200; през 1989 властите преброяват 576,927 роми, но отбелязват че повече от половината предпочитат да декларират принадлежност към турския етнос. В съответствие с последното официално преброяване през 2001 - 370,908 български граждани са се идентифицирали като роми.

В Румъния, ромите са едно от най-многобройните малцинства. Според преброяване от 2002 година, техният брой е 535 140 души (2,5% от населението на страната), което ги прави втората по големина етническа група в Румъния след унгарците.

Съществуват и други данни за по-голям брой роми в Румъния. Според изследване на Института за изследване на качеството на живот проведено през 1998 година и публикувано през 2000 година, в страната са идентифицирани между 1 452 700 и 1 588 552 роми (от които между 922 465 и 1 002 381 се самоидентифицират като такива, което прави 5 до 7% от населението). Има много причини поради които ромите не посочват етническата си принадлежност при преброяване: нямат лични документи или акт за раждане, страхуват се от дискриминация заради процеса на етническа асимилация.

В Гърция живеят между 300 000 и 350 000 роми според преброяване публикувано от Хелзинкски наблюдател – Гърция през 1999 година. Гръцкото правителство поставя техния брой между 200 000 и 300 000 души.

В Унгария е спорен въпросът за реалния брой на ромите. При преброяване от 2001 година само 190 000 души се определят като роми, но експертите от ромските организации твърдят, че реалният им брой е между 450 000 и 1 000 000 души. Районите с най-голяма

концентрация на ромско население са Borsod-Abaúj-Zemplén и Szabolcs-Szatmár-Bereg (официално между 45 535 и 25 621 души през 2001 година), но има и други райони с традиционно ромско население – части от Барная и долината Тисза. Въпреки че традиционно живеят в селските райони, порецесът на обща урбанизация през втората половина на 20 век принуждава голяма част да се преместят в градовете. Значителна по големина ромска общност живее в Будапеща (12 273 души през 2001 година, официално).

Във Франция, преброяване от 1961 година показва, че на територията на страната пребивават 26 628номади, 21 690 са полууседнали, което прави общо 79 452 роми. Към днешна дата изчисленията показват, че ромите (уседнали или не) наброяват между 300 000 и 400 000 души.

В Италия, Министерския съвет за наблюдение на имиграцията подава данни за 29 790 регистрирани в страната имигранти от Югославия през 1990 година, които по всяка вероятност принадлежат към ромското малцинство. Общия брой на ромите в Италия наброява между 90 000 и 180 000 души, но техният брой е дори по-висок, ако прибавим нелегалните имигранти от Румъния и бивша Югославия.

Големи групи от роми живеят в държавите от бившата Югославия – Сърбия (от 100 000 до 400 000), Македония (от 50 000 до 260 000) и Босна и Херцеговина.

В северна Европа има около 10 000 роми (Кале), живеещи във Финландия, основно в района на Хелзинки. Във Швеция данните сочат, че ромската общност наброява около 15 000 души.

В. Видове Роми

Ромите се разделят помежду си на подгрупи според местоположение, културни и езикови различия. Ромите, за разлика от имената с които ги наричат, използват свои имена, за да покажат груповата си принадлежност. Групите не трябва да се бъркат с родове или кланове, защото тези групи могат да наброяват от няколко хиляди души, както ромите лофитка и латвийските роми до групи от над един милион души.

Някои власти разпознават пет основни групи, разделени според географското им разположение:

- **Калдераши** (най-многобройната група, традиционни ковачи, от Балканите, много от тях мигрират към централна Европа и Северна Америка);
- **Хитаноси** (наречени също Кале, живеят основно на Иберийския полуостров, северна Африка и южна Франция);
- **Мануши** (познати като Синти, най-вече в Елзас и други райони на Франция и Германия);
- **Романичели** (основно във Великобритания и Северна Америка);
- **Ерлии** (уседнала ромска популация в югоизточна Европа и Турция).

Всяка от тези групи може да бъде разделена на две или повече подгрупи, според занаятчийско и териториални различия или двете взети заедно. Някои от тези групи се наричат Мачвая, Ловари, Чурари, Синти, Рудари, Беаши (Баяши), Лудари/Рудари, Лури, Хорахай, Башалде, и Ромунгро.

Съществува и друга теория, според която съществуват четири основни групи Роми, разделени според диалектите, които говорят:

- **Балкански Роми**, със значително голям Турски речник;
- **Влашки Роми**, които мигрират в днешна Румъния и имат силно влияние на румънския в своите диалекти;
- **Карпатски Роми**, разположени в Чехия, Словакия, Унгария и Австрия с усилено присъствие на славянска лексика в езика;
- **Северни Роми**, повлияни силно от германските езици.

Тези четири групи включват:

- **Балкански:** арлии, ерлии, йерлидес, сепетчии, бургуджии, калайджии, дръндари.
- **Карпатски:** чешки роми, моравски роми, унгарски роми, западни и източни словашки и бургенладски роми
- **Влашки:** серви, влахурия, патринаря, калайджии, влахи, джамбази, лахоря, гурбети, чергари, аурари/златари, мачвая, ловари, дирзара, мачшаря, калдераши, рудари, беаши, урсари/мечкари, лингурари и гурвари
- **Северни:** абрузези, калабрези, кале, каале, лотфитка, мануши, волшененге, полска рома, синти и халадитка

3. Специфична социална организация

Ромите са разделени на пордазделения, които, поради липсата на по-добър термин, са наречени групи. Списъкът на тези групи е дълъг, а от своя страна всяка една се разделя на още по-малки подгрупи.

Първото и най-основно ниво на социална организация на Ромите е **семејството**, което може да е много голямо и да включва няколко поколения. Семејството е центъра на ромския живот, където е съсредоточена предаността на роднините.

Социалната организация на ромите от всички общности в България лежи върху концепцията за патриархалното семејство – разширеното традиционно семејство, състоящо се поне от три поколения съвместно живеещи роднини. Семејството при патриархалните роми е най-същественният елемент на социална организираност и всичко се върти около него. В него децата се възпитават избирателно на полов принцип, приемат наследената етнокултурна информация, усвояват и поддържат етническата специфика. Ролите на мъжът и жената в семејството са различни и взаимно се допълват. Жената е тази, която осигурява ежедневно спокойствие като се грижи за децата и възрастните хора. Тя е възпитавана в консерватизъм и е продължител на традицията в групата. Особена нейна грижа е възпитанието на женската челяд до влизането в брачен съюз. Мъжът е главата на семејството, който осигурява прехраната и е защитник на семејния престиж. Това му дава правото да бъде безспорния авторитет и да взема важните решения.

Другият важен елемент на социалната организация е социалният контрол, който се прилага всестранно и допълнително засилва върховенството на общностните структури над индивида. Свързан е с редица правила и забрани по отношение на добро и зло, чисто и нечисто, правилно и неправилно, позволено и забранено. Пристъпването на забраните и неподчинението на правилата предполага съответните изправителни и наказателни процедури. В рамките на семејството социалният контрол по право се оказва от свекър и свекърва. Носители на тази функция извън семејството, и особено при нарушаване на правилата във взаимодействието с представители на други семейно-родови общности при общността на калдарашите, е т. нар. „мешере”. Мешерето е своеобразен съд за тази общност,

в който влизат най-авторитетните, което решава въпроси, свързани само с вътрешния живот на членовете на калдарашката общност, а извън нея то няма сила.

В Испания, ромите са много близки помежду си, особено със семейството на бащата, с което поддържат ежедневна връзка.

Ролята на ромските мъже и жени в семейството изглежда много традиционна и консервативна; обикновено жената се грижи за домакинството и децата, а мъжът е отговорен за защитата на семейството и за всяка работа, която предполага физическа сила. И обикновено и двамата се грижат за прехраната.

По-възрастните и най-вече бабите и дядовците са най-почитани. Те притежават повече опит и към тях младите се обръщат за съвет.

В Португалия, семейството също е основната единица на ромската общност и един от най-важните фактори за оцеляването на групата. Концепцията за ромско семейство включва най-близките членове, които живеят под един покрив, а връзките с останалите роднини допълват разширеното семейство.

Второто ниво е родът, който е всъщност разширеното семейство. Така например сред Kalderaši можем да намерим Jonešti, Bumbulešti, Miheješti, Saporróni и други. Родовете носят името на някой свой прославен лидер или прародител. Jonešti например е производно на Jono (John), Miheješti идва от Mihai (Michael) и т.н.

Третото ниво на организация е това на „суб-етническата“ група, като например Kalderaši, Lovari, Sinti, Ćurara, Mačvaja, Zlotara и така нататък.

Групите обикновено са „исторически“ единици, които са свързани от обща история (там където е живяла първоначално групата), както и от общи традиции и език – диалект, а понякога и от общи занаяти. Принадлежността към дадена група е по-важна от принадлежността към ромския етнос като цяло.

Ромите номади често притежават допълнителни структури вътре в групата. Влашките Роми пътуват с коне и каруци, което създава висока степен на социална организация. Социалната организация на калдърашите предоставя добър пример, който е валиден и за други групи. Във всяка страна по света калдърашите са разделени по нации: сръбски, молдовски, унгарски, гръцки, руски и други. Националността се отнася към държавата, в

която живеят, но често пъти не и към паспорта, който носят в момента.

Калдърашите които пътуват и работят заедно сформират компания от няколко семейства, без да е задължително да принадлежат към един и същи род. Името на компанията винаги е производно от името на лидера – този, който ги представя пред местните власти.

Нивата са особено строго дефинирани и се спазват до днес в определени общности.

Последното ниво е това на етническата принадлежност към Ромите или, обратното, към Гаджо или не-Ромите.

Брачните съюзи за основен елемент в социалната организация и техните правила варират в различните групи Роми. За някои групи, като калдърашите и ловарите, бракът е резултат от дълги преговори между семействата. За други като Кале във Финландия, мануш романичели и травелърс, във Великобритания, бракът често започва с кратко бягство на младите, които се връщат и молят възрастните за прошка и одобрение. За трети, понякога булката избягва или бива открадвана, след договорка между две семейства, точно преди да се осъществи бракосъчетанието. Брачният съюз между представители на различни групи е възможен, но това може да бъде разглеждано в положителна или негативна светлина от останалите членове на дадена група. Ловари или Синти в Бургенланд, Австрия трябва да скъсат със семействата си след като сключат брак. В Белгия, множеството бракове между различни групи води до обособяването на отделна група. В Италия, браковете между представители на хърватските и словенските роми водят до обособяването на две нови групи.

Пътуването трябва се разглежда по-скоро като потенциална мобилност, отколкото като номадска практика. Пътуването за номадите е важно поради няколко причини: създава социална организация, позволява адаптивност и гъвкавост и дава възможност за упражняване на различни професии. Пътешествието позволява на различни групи да съжителстват, да се сближават и дори определени членове на групите да се противопоставят или да сключват брак помежду си. Редом със социалната, пътуването има и икономическа функция. Това е очевидно за различни професии: улични продавачи, които следват фестивали и панаири, коневъди по пазарите за животни, селскостопански работници през активния сезон за бране на плодове, грозде или маслини.

Великобритания е може би единствената държава в която традиционните ромски

общности поддържат своя странстващ начин на живот, живеейки в каравани и специални лагери. Много семейства се заселват на едно място за големи периоди от време. Това позволява децата да посещават училище и да се поддържат редовни клиенти за занаятчиите и търговски контакти. Понякога семействата пътуват през летните месеци и от време на време по панаири и семейни събирания. Разширеното семейство е домашна и икономическа единица. Ядрото на семейството притежава между една и три каравани, които са свързани, а близките родинини живеят наоколо.

4. Обичаи и традиции на ромите

А. Обичаи и традиции

Традициите са един от инструментите, които позволяват на Ромите да запазят идентичността си през вековете и играят важна роля в живота им, независимо къде и как живеят.

Традициите, наречени „ромски закони” сред ромите, живеещи в славянските държави, ловарите, са предавани от поколение на поколение от родители на деца.

Тези ромски традиции създават ромската идентичност. Мястото, където тези традиции действат с пълна сила е вътре в ромското семейство и семейния живот. За ромите, основните единици за семейството и рода. Традициите покриват всеки аспект от живота - от раждането до смъртта, при съюз или конфликт, семеен живот, хигиена и т.н.

Семейните традиции все още оформят ядрото на ромската култура. Дори и ромите да не живеят вече по „традиционния” начин, традициите все още влияят върху тяхното ежедневие.

Важно събитие в живота на Ромите е **раждането**. В много ромски групи съществуват редица забрани за бременните жени, които се прилагат преди и след раждането. Широк кръг от обичаи все още са в сила, което помага да се защити живота и здравето на младата майка и новороденото.

В Португалия, раждането на дете маркира разпознаването на мъжа от неговата

общност. С раждането на шървородния син, бащата се изкачва на по-високо ниво и вече се счита за глава на семейство с независима власт. Това събитие маркира и промяна в статуса на съпругата, защото след това тя придобива по-голяма власт и влияние и се откъсва от опеката на родителите на своя съпруг.

В България след раждането **бебето ритуално се изкъпва в посолена вода** (да не мирише на сурово и да е по-здрово), в която се слагат и монети за здраве и пролетен цвят, ако раждането е на пролет. Правят му се и т.нар. **пити**, при които се събират близки и роднини на трапеза с обредни питки, омесени специално за случая, мед, халва и сирене. На **пити** не се поднася алкохол. Бебето и младите му родители се отрупват с благопожелания, а на бебето се даряват пари и дрешки.

При прохождането се прави т.нар. **простъпулник/процъпулки**. Домашно приготвени или специално за целта поръчани питки се връзват с един месал върху раменете на детето като раница. Подпомогнато от по-възрастен член на семейството, то обикаля домовете на близки и роднини и раздава питките, с което демонстрира, че вече е проходило и отношението към него трябва да стане по-сериозно.

Обичаят **подстригване на момче** е също повод за семейно тържество. Прави се на двора от професионален бръснар, съпроводено от музика, шеги, закачки, благопожелания и празнична трапеза.

Напоследък при някои ромски общности се забелязва тенденция, която бързо прераства в традиция, заслужаваща да бъде поощрявана - постъпващите в първи клас деца се изпращат тържествено до двора на училището и там се предават на тяхната първа учителка. Свързано е с обет, даден от единия или двамата родители в критичен за детето момент.

Голям и много тачен от ромите мюсюлмани е **сюнетът** или обрязването на момченцата до седем годишна възраст. По времето на социализма, заради наложените забрани от властите, се извършваше тайно и далече от хорските погледи, но сега той отново е много важно публично тържество. Обикновено се прави от богат мюсюлманин, наречен **сюнетчия**, който създава организация по случая за цял един регион и за всички необразяни малки момченца, независимо от етническия им произход. Те се докарват на тържеството с нагизден кон, върху който е наметната пъстроцветна аша. Вее се националното знаме, а зурни

и тъпани разгласяват за събитието. Тържеството е съпроводено с конни надбягвания, борби и други атрактивни състезателни игри, което прави събитието значимо, помни се с години и често с него се свързват редица други важни събития както в индивидуалния живот на съвременниците на сунета, така и на обществените събития станали по време или около провеждането на сунета.

Сватбата е едно от най-важните събития в живота на всеки ром. Още с раждането на момичето майката започва да приготвя сватбения ѝ чеиз, а родителите на момчето имат грижа за подсигуряване на подслон за бъдещия съпруг. Самата сватба се предхожда от различни по значението си обичаи и обреди. Така в миналото **годежът** е бил задължителният тест, през който преминавали бъдещите съпрузи. Целта е била както да се даде възможност на младите да се опознаят и обикнат по-добре, така и с по-голяма сигурност те да решат дали да преминат под венчилото. Обичаят се е правел много тържествено (почти като при сватба), бил е съпровождан с много музика, веселие и пиперливи шеги.

При общността на калдарашите е съхранен и функционира обичаят **купуване на булка**. Той е свързан с плащане на откуп на родителите на момичето от младоженеца. В наши дни се носят легенди за комерсиализирането на тази традиция в зависимост от уменията и красотата на младоженката. Подобен обичай е бил практикуван и в общността на изповядващите исляма уседнали роми и се е наричал **бабахак** (*бащиното право*). В наше време обаче той почти е забравен и явно ще се загуби безвъзвратно.

Друг добре съхранен обичай, който предхожда деня на сватбата е **къносването на булката**. Съхранен е най-добре при ромите мюсюлмани и се прави в тесен кръг от роднински кръг в дома на младоженката. Ритуалът започва точно в полунощ. Булката се къносва последователно по пръстите на двете ръце и дланите, а после и по пръстите на двата крака. Обрядът е съпроводен с даряването на пари върху бяло платно, с което се обвиват дланите и стъпалата на младоженката. Бялото платно се пристяга с червен конец и заедно символизируют непорочността на младата съпруга. Самото къносване се прави с помощта на възрастна и влиятелна жена от рода, която има само един брак и никога не е изневерявала на мъжа си. Тя и всичките по-възрастни роднини благославят младото семейство, а по-младите и пъргави жени ѝ асистират през цялото време. Ритуалът при ромите мюсюлмани е

съпроводен от специален музикален съпровод на зурна и на тъпан, както и от много шеги, закачки, благопожелания и сълзи на щастие от родителите и най-верните приятелки на младоженката.

При ромите самата **сватба** е претърпяла много изменения от миналото до днес, но винаги тя е била по възможност пищна, богата и свързана с много веселие и закачки. За родителите роми тя е най-важното събитие в живота на децата им и те са готови да дадат мило и драго, за да бъде тя такава, каквато повелява ромската традиция, независимо от финансовите възможности на сватбарите.

Кулминацията на сватбеното тържество следва след сватбеното тържество – младоженците и част от най-близките роднини се отправят към дома на момчето. Булката обикновено се посреща от свекървата, слага се богата трапеза и на нея се чака резултата от първия брачен контакт – дали булката е девствена. Радостта от положителния резултат се оповестява публично и по различен начин при различните субгрупи. Ако булката обаче не се окаже девствена, обикновено сватбата се разваля и тя се връща на родителите си, а при групите, при които се плаща откуп за булката, той се връща.

Във Великобритания, браковете се осъществяват в общността, като браковете в по-широката общност на странстващите (включвайки странстващите в Ирландия и Шотландия) са разпространени и приети. Двойките се бракосъчетават във много ранна възраст, понякога след много кратък период на опознаване. Романтичните връзки извън брачния съюз не се насърчават, а общностите са изключително чувствителни към защитаването на честта на момичетата.

Възможните съпруги за нечий син се подбират според разпространяване на мълвата, която разпространява информация кое момиче от кое семейство е достигнало възраст за женитба. Родителите на бъдещия съпруг понякога посещават дома на желаната съпруга. Родителите на момчето търсят булка, която да е хубава, възпитана и от добро семейство. Ако родителите на булката и младоженеца решат, че младите си поохождат, започва церемонията по сгодяване. В някои групи се заплаща откуп за булката, който понякога може да достигне крупна сума. Дори и днес, традицията на „**купуването**” на **булката** е запазена сред влашките роми и е много силно застъпена сред калдърашите.

Подобен обичай е съществувал в общността на Ромите мюсюлмани и се е наричала бабанак (**правото на бащата**). Днес тази традиция е почти забравена и очевидно ще бъде безвъзвратно загубена.

Изборът и финалното решение зависят от родителите. Сред калдърашите се правят споразумения още докато децата са много малки. При всички положения, ако сватбата не се състои, то родителите на момчето или на момичето трябва да платят глоба.

В деня на сватбата присъстват роднини от цялото населено място и от други райони. Отдава им се чест като с изобилие от храна и напитки, предоставени от родителите на младоженците. От този момент нататък, семействата на младоженците са свързани.

По време на сватбата всички гости подаряват подаръци на младоженците, понякога и пари, а те от своя страна връщат жеста с малки подаръци в замяна. Кулминацията на тържеството настъпва, когато младата двойка се оттегли в стаята си (в миналото специална палатка), където консумират за първи път брака си. Традиционно, гостите чакат резултата – кръвта удостоверява, че момичето е девица и демонстрира на всички гости, че е почтена. Ако се окаже, че момичето не е девствено, понякога сватбата се разваля и булката се връща на родителите ѝ, които от своя страна са задължени да върнат парите, платени за нея.

Друга традиция, която съществува сред различните групи роми: отвличането на момичето от момчето или бягство на младата двойка в случаите, в които родителите им не са съгласни те да се оженят. След няколко дни младите се завръщат и тогава започват приготовленията за сватбата. В някои ромски групи все още се осъществява символично отвличане.

След сватбата момичето покрива главата си с воал. Забранено и е да показва косата си на друг освен на своя съпруг. Тази традиция все още се прилага в много ромски общности, но в големите градове постепенно замира.

Булката по традиция заживява със семейството на своя съпруг, но родителите ѝ държат под око живота на младата двойка. В Испания, двойката се смята за единна, когато добият първото си дете. Тогава те се считат за влизаци в периода на съзряване.

Ако бракът не сполучи, разводът е разрешен сред Ромите. Това може да се случи или по взаимно съгласие или според решение на съда Kris. След като се разведат и двамата са

свободни да се обвържат отново.

В ромските общности съществуват и специфични обичаи свързани със **смъртта и погребението**. Някои от най-типичните традиции при смърт и погребение са застъпени при калдъраши християни. Когато член от семейството почине, роднините му купуват ковчег и полагат в него тялото, облечено в най-хубавите дрехи. Понякога, любими предмети на починалия се поставят в ковчегата. Починалият и ковчегът остават три дни в дома. През цялото време семейството бди над починалия. На четвъртия ден покойника се занася до гробището, винаги с краката напред и се погребва в богато украсена гробница. Този обичай се среща най-вече сред калдъраши.

За Ромите мюсюлмани, погребалният обичай включва даряването на малки суми на роднините на починалия –искати.

В Испания, по време на погребение, всички символи на номадите и на тези с ориенталски произход се излагат на показ. По традиция, караваната и цялата собственост на починалия се запалва и този ритуал все още се изпълнява от някои номадски общности в Северна Европа. В Испания са продавали конете и животните и са изгаряли караваната на починалия, но днес съществува само обичая да се горят дрехите на умрелия. Това са актове на пречистване с източен произход. Днес, испанските Роми обикновено се погребват в гробища както всички останали жители на страната. Опелото винаги се извършва в дома на починалия, но все повече навлиза използването на ритуални зали. Опечалените носят черни дрехи – заемка от официалната култура, която се използва от испанските цигани.

Друга важна част от ромските традиции са посветени на ритуали свързани с **чистотата**. Тази концепция не е свързана само с ежедневието и начина, по който се грижат за дома си, но също така и по време на някои важни обичаи, свързани с раждане, смърт, погребение и други. Идеята за чистота се свързва с отношенията между поколенията, между мъжа и жената и между децата и по-възрастните.

От първата менстуация до менопаузата жената се счита за потенциално нечиста. При мъжете има сходни схващания. На мъжете не се позволява да докосват полите на жените, а на жените се забранява да седат близо до инструменти, използвани за работа. Ако това се случи, цялата работа става нечиста и трябва да бъде изоставена или счупена. Когато някой се смята

за ритуално нечист, не му се позволява да яде и пие заедно с останалите, с само с най-близките роднини. Това продължава докато нечистотата бъде премахната. Има и действия, които се считат за ритуално нечисти – ядене и пиене от съдове на пода, пране на мъжки и женски дрехи заедно, пране на горни и долни дрехи заедно и т.н. Тези традиции са все още силно застъпени сред много групи Роми – най-вече сред калдъраши, ловари, синти и странстващи в Англия.

В Англия, например, ромските семейства все още спазват традиционни норми като дихотомията между чисто и нечисто, което се изразява в разделението на съдовете за вода според предназначението, предпочитанието за готвене на открито (за да могат да демонстрират разделението на съдовете за готвене от тези използвани за миене или пране), избягването на определни теми в разнополова компания, избягването на определени животни и техните изображения (пуйки и змии), и много други. Нечистите вещи се унищожават чрез изгаряне, което включва и вещите на починалите членове на семейството.

Най-високото ниво на правосъдие в социалната организация на Ромите е **the Kris**. Тази инстанция – Ромския съд е всъщност един вид арбитражен съд. Неговите членове се избират сред най-уважаваните и интелигентните представители на общността. Всеки член на общността, който има противоречие с друг може да свика the Kris. Съдиите се събират и обсъждат доказателствата и вредите причинени на ищеца. Най-суровото наказание, налагано от съда е озключване от общността – временно или завинаги. Това е жестоко наказание, защото Ромите не могат да съществуват извън социалните си структури. Това наказание е по-страшно от смъртта. Kris никога не налага смъртно наказание. Съдът няма право да отнеме живот. По-честите наказания са парични глоби (понякога много високи), които трябва да се платят от виновната страна.

Тази традиция все още съществува дори и в западна Европа, където Ромите все още разрешават споровете помежду си в рамките на общността.

5. Ромска култура. Влияние върху локалната култура. Личности

Ромската култура е разнообразна и не може да се каже, че имат единна, обща култура.

По-скоро трябва да се говори за културни образци, валидни за всички Роми: лоялност към семейството (рода и групата), вяра в Del (Господ) и Beng (Дявола); вяра в съдбата; правила и норми, които варират в различните групи, адаптивност към непрекъснато променящи се условия на живот. Ромската култура е богата, с разнообразни традиции и обичаи, но интерграцията на много не-роми в ромската култура поради уседналостта им е довела до размиването на голяма част от ценностите и вярванията на Ромите.

Ромската култура, както всяка друга има две основни страни – духовна и материална. Духовната култура на различните ромски общности в Европа и по целия свят е в пряка зависимост от следните основни елементи: начин на живот (номадски - уседнал), религия, език. Тези фактори се отразяват на празничния календар, специалните ритуали и традиции, общностни ценности, формите на самоуправление, фолклора, надорната медицина на Ромите и други.

• Ромска духовна култура

Ромите обикновено приемат доминантната **религия** на страната, в която живеят, като често запазват аспекти на спобтвените си вярвания. Ромската религия има високо развито чувство за морал, забрана и свръхестествено, въпреки че често не бива призната от организираните религии.

Официално, голяма част от ромите на Балканите (бивша Югославия, България, Македония и Албани) и Crimean Roma са мюсюлмани. Откриват се мюсюлмански елементи във всекидневния им живот: в имената им; кулинарията, дрехите и някои церемонии. В България, ромите мюсюлмани, с изключение на най-консервативните, празнуват мюсюлманските празници. Най-големите за целия мюсюлмански свят са двата Байряма – Курбан/Коч Байрям и Рамазан/Шекер Байрям.

Останалите роми са Хрисияни - католици, православни, а понякога и протестанти (в Латвия, Естония, Финландия и Швеция).

След Втората Световна Война голям брой роми се присъединяват към евангелистките движения. През последните 50 години роми стават свещенници и за първи път създават свои църкви и мисионерски организации.

Днес в някои държави, мнозинството от ромите принадлежат към ромски църкви. Тази неочаквана промяна сериозно допринася за по-доброто възприемане на ромите в обществото. Работата, която извършват се смята за по-лигитимна и ромите започват да получават разрешения за комерсиални дейности.

Евангелистки ромски църкви съществуват днес в почти всички държави, в които има уседнали роми. Това движение е най-ясно изразено във Франция и Испания; съществуват над хиляда ромски църкви (познати като „Филаделфия”) в Испания, а само в Мардид са почти сто. В Германия, най-многобройната група е на полските роми, които имат своята главна църква в Манхейм.

През последните години, няколко други религиозни общности се разпространяват сред ромите: петдесятна – сред калдъраши, ловери, синти, най-вече в Западна Европа. В Англия вълната на преминаване към ромската петдесятна църква започва в началото на осемдестетте и продължава до днес сред английските роми. Много семейства се отказват от определени традиции, които са считани за несъответстващи с мисионерските учения като например гадаенето и посещават често службите в църквата. В рамките на общността се обучават духовници, които се изпращат като мисионери в цялата страна и в чужбина сред другите ромски общности.

Други духовни общности като баптистите, църквата на адвентистите от седмия ден и Свидетелите на Йехова са активни на територията на Румъния и други държави.

Въпреки принадлежността им към определена религия, традиционните вярвания на Ромите остават в сила и са силно дуалистични: от една страна е Del или Devel (Господ), източник на всичко добро, на светлината и защитник на човека, а от другата стои Beng, Дявола, източник на всяко зло, на тъмнината и враг на човека. Това дуалистично схващане води началото си от старите ориенталски догми.

Устната фолклорна традиция на ромските общности са съкровищница, с която всяка култура би се гордяла – приказки, песни, легенди, предания, поговорки, гатанки, поезия... Документирането им започва едва през последните години. Ромският фолклор е най-голямото и неизчерпаемо духовно богатство, което оформя привлекателния облик на своите носители. Традициите на ромската музика присъстват силно в страните от Централна и Източна

Европа, особено в страни като Унгария, Румъния, България и държавите от бивша Югославия. Една част от ромската музика е базирана на фолклорната музика на държавите през които ромите минават или в които са уседнали. Местната музика се адаптира и изпълнява – обикновено инструментално – и постепенно се трансформира в ромски стилове, които в повечето случаи са по-комплексни от оригиналната музика. В замяна, ромската музика оказва силно влияние върху местната музика. В България, например, ромските песни и танци са смесица от ромски и балкански фолклорни традиции.

В западна Европа, испанското фламенко е до голяма степен музика (и танц, а и цяла култура) на ромите от Андалусия.

В Англия, също така, богат репертоар от народни приказки и песни е запазен и до днес сред възрастните роми, включвайки теми, мотиви и начини на изпълнение, които са широко разпространени сред уседналото население.

Народната медицина, разпространена основно в България, но и в другите балкански страни и Румъния, е резултат от изолацията и враждебността към новите земи, които ромите мигранти търсят още от древни времена, тяхното недоверие към традиционната медицина и липсата на средства за специализирано лечение в по-нови времена. Поради всички тези причини до днес са се запазили много медицински рецепти и практики като баене, правене на хималийка, леене на куршум, облизване на око, гледане на далак и много други, които оказват психологическо влияние върху пациента. Много ромски семейства са запазили до днес уменията си да лекуват посредством билки и специални отвари, чиито рецепти се предават от поколение на поколение.

Общите ромски ценности също са неразделна част от ромската култура.

В България, те гравитират около свободата, семейството, децата, забавлението и традициите, грижата за насъщния, липса на амбиции за власт, добронамереност към българската култура и т.н.

В Испания, ценностната система е конструирана като ромски начин на живот и светоглед. Духовните ценности на ромите идват от номадската и ориенталската култури; това са хора, които са мигрирали от Индия, през цяла Европа в продължение на цяло хилядолетие. Днес множеството от ромите са уседнали и живеят в къщи и апартаменти, но все още

притежават номадско самосъзнание и поддържат старите си културни ценности и ориенталските идеи за чистота и порочност.

Ето и някои примери:

- Ценността на бъденето, а не на имането.
- Ценността на собствеността свято се уважава сред ромите без да има нужда от писмена документация.
- Уважението към по-възрастните, търсенето на техните съвети и опит.
- Свободата е една от най-големите ценности за ромите.

• Ромска материална култура

Материалната култура на ромите е резултат от типичните занаяти на ромите и работата, която работят. Откакто ромите открили света и света открил тях, славата на ромските занаяти е всеизвестна. В продължение на векове занаятчийството осигурява прехраната на ромите, формирайки тяхната материална култура.

Една от най-старите и уважавани търговски дейности сред ромите е металообработката и търговията с метални изделия. Този занаят е свещен и се базира на семейни традиции. Дори и днес, ромите са сред най-известните ковачи, а продуктите на тяхната работа им осигуряват препитание и украсяват света около тях.

Подобно на ковачите, други роми поддържат жива традицията на дървообработването. По принцип този занаят произвежда дървени лъжици, чаши, чинии и други домакински съдове и пособия.

Отглеждането на коне и други домашни животни също е стара, унаследена традиция, която не е загубила своята магия дори и днес в България. Във Великобритания, ромите често участват в панаири, които се провеждат веднъж или два пъти годишно, всеки на определена дата, на различни места в страната. Често биват наричани „конски панаири”, защото на тях все още се търгуват коне, въпреки че днес на коня се гледа по-скоро като на инвестиция, отколкото като на престижна стока за показване.

Все още в британския контекст присъства номадската практика на изрисуваните каравани, която навлиза в края на деветнадесети век и осигурява препитание на уседнали

майстори на каравани. Много роми все още притежават изрисувани каравани с колекционерска цел. Предпочитаните мотиви за изрисуване на караваните са коне, подкови, плодове, цветя и птици. Днес се поръчват и много модерни каравани, а стилът им на оформление често пъти зависи от вътрешна за общността мода. Често пъти мебелите вътре се декорират в ярки цветове и цветя.

Музиката и свързаните с нея танци също са неизменна част от традиционния живот на Ромите. Те са допринесли много за раждането на Руския Романс, Унгарската Чардаша и Испанското Фламенко.

Друг типичен занаят за ромите е обучението на мечки (най-вече от урсари, както ги наричат в Румъния) и други животни (като например маймуни). През последните години този занаят върви към пълния си залез, поради редица обективни причини.

За съжаление днес редица занаяти и уникални технологии използвани от ромите остават неразгадани. Загубата на ромската духовна и материална култура е съставна част от асимилационния процес.

• Личности

Сред най-известните личности от ромски произход, задължително трябва да споменем следните::

ДЪРЖАВА	ИМЕ	ОБЛАСТ
Румъния	Barbu Lăutaru (истинското му име е Vasile Barbu)	Култура – Един от най-известните певци и изпълнител на kobsa. Смесва елементи на румънската традиционна музика с елементи от ориенталска музика, руски романски и западни мотиви;
	Anton Pann (Antonie Pantoleon Petroveanu)	Култура – поет, композитор на религиозна музика, фолклорист, композирал е химна на Румъния;
	Zavaidoc (Marin Teodorescu)	Култура – певец от междувоенния период;

	Grigoraş Dinicu	Култура – цигулар и композитор, познат със своето произведение от 1906, наречено Hora Staccato
	Fănică Luca (Iordache Luca Ştefan)	Култура – изпълнител на пан-флейта и певец на ромски песни, считан за един от най-добрите флейтисти на всички времена;
	Ionel Budişteanu (Nae Ion Voicu)	Култура – цигулар и композитор
Португалия	Carlos Miguel	Политика и администрация – кмет на португалска община (Горед Вердас);
	Quaresma	Спорт – известен футболист;
Испания	EL PELÉ (Ceferino Gimenez Malla)	Религия – обявен за светец от Папа Йоан Павел II през 1997.
	Juan Manuel Montoya	Медицина – Физик, провел първите изследвания на здравето на Ромите в Мадрид
	Juan De Dios Ramírez Heredia	Политика – първият Ром, член на парламента на Испания и на Европейския парламент
	Adelina Jiménez	Образование – първата жена с диплома в образованието.
	Jose Heredia Maya	Култура /образование – професор по испанска литература в Университета на Гранада; най-известният ромски поет на испански език
Bulgaria	Атанас Димитров	Философ, писател
	Асен Колев	философ
	Христо Кючуков	Педагог, лингвист
	Иван Кирилов	Юрист, писател
	Александър Чирков	Сърдечен хирург
	Руси Забунов	Създател на първата ромска организация
	Шакир Пашов	политик
	Мануш Романов	политик

	Усин Керим	Поет
	Сали Ибрахим	поет
	Георги Парушев	Поет и журналист
	Васил Чапразов	Поет и журналист
	Souli Metkov	журналист
	Stoyanka Sokolova	журналист
	Кирил Ламбов	Пианист, композитор, диригент
	Анжело Маликов	Цимбалист, композитор
	Хасан Чинчири	Цигулар, композитор и диригент
	Ибро Лолов, Борис Карлов, Трайчо Синапов	акордеонисти
	Иво Папазов, Младен Малаков	кларнетисти
	Серафим Тодоров	Световен шампион по бокс
	Васко Василев	скулптор
	Сули Сеферов	художник
Унгария	Janos Balasz	Култура – артист, известен със своето наивистично изкуство и поезия
	Janos Bihari	Култура – цигулар витруоз от 19 век
Германия	Philomena Franz	Култура – Първата жена от групата на синти, наградена с „Федералния кръст за заслуги”, най-високата гражданска награда в Германия
Англия	Ian Hancock	Образование/ Култура – учен, преподавател и активист
Франция	Matéo Maximoff	Култура – писател
Швеция	Katarina Taikon	Култура – писател и журналист

6. Специфични занаяти и професии

Традиционните занаяти са неразделен компонент на ромските групи, които формират една от най-здравите основи за групова идентичност. Работата, най-вече под формата на определен занаят е една от най-важните съставки на ромската идентичност. Значението на работата за персоналната идентичност може да бъде илюстрирано от многобройните значения на думата *butji* – работя на ромски. Освен общото значение „работа”, в някои групи тя се използва само когато става въпрос за ковашка работа. Ако попитате представител на Crimean роми "savo xizmeti keres?" – „с какъв занаят се занимаваш?”, ще получите отговор "kerav butji", което буквално означава „работя”, но в този случай означава „Аз съм ковач”. На този диалект думата *butjari* означава ковач.

Традиционните занаяти, с изключение на гадаенето, са занимания за мъже. Жените не са част от занаятчийството, въпреки че често помагат на своите съпрузи, братя и бащи в работата.

Има няколко основни направления в ромските занаяти. Най-важните са: металообработване, разделено на калайджийство и ковачество; коневъдство; музиката като занаят и дървообработването. Това разпределение не е строго. В допълнение, ромите през вековете са се занимавали с най-различни дейности, за да изкарат прехраната си, доказвайки високото си ниво на адаптивност към модерните технологии.

Днес можем да намерим роми работещи най-различни професии – адвокати, лекари, учени, автомонтъори, фермери и много други. Колкото и да е изненадващо, данни за роми, представители на почти всички професии могат да се открият още в 15 век.

Традиционните занаяти и професии включват:

А. Металообработка

Една от най-важните традиционни професии за ромите е металообработването.

Обработка на желязо

Ковачеството е най-древния занаят на ромите. Това е една от основните професии на карпатските и балканските роми. В тези райони ромите са известни ковачи, но и известни производители на оръжие. Славата им била толкова голяма, че няколко унгарски крале

забраняват на благородниците да си поръчват оръжия от тях без изрично разрешение. В Османската империя са били наемани като майстори на саби, деректно подчинени на османската армия. Те попълват и така наречената Ченгене санджак, единица от османската армия, която включва много роми.

Ковачеството включва и производството на земеделски сечива, домашни потреби, желязни изделия за строителството – ключалки, ключове и различни типове врати, брави, порти, подкови и други.

В България изработката на желязни предмети (мотики, брадви, ножове, тесли, сърпове, коси, лопати, ковани пирони) и свързаните с нея традиционни ромски занаяти *ковачи, бургуджии, демирджии и чилингири*, в наше време се съчетават с умения за работа с електрожен, кислороден, ъглошлиф и свързаните с тях услуги. По селата това съчетание върви с *налбантството* (изработване на подкови и подковаване на животни) и *сарачлъка* (производство на кошуми и палдъми за магарета и коне).

Най-добрите ковачи днес произвеждат естетични елементи от обработено желязо, като докративни елементи за огради и парапети, които често пъти биват поръчвани не само от локалния пазар, но и от чужбина. Урбанизацията и индустриализацията преквалифицират много ковачи в производството на съдове – тенджери, чинии, касероли, вази.

Обработка на мед

Друг занаят тясно свързани с металообработването на калайдисването на различни съдове. Тази професия все още се практикува от някои групи роми, най-вече на Балканите, в Румъния и Унгария. Калайдисването и производството на изделия от мед – тигани, тенджери, казани за ракия, домашни потреби (кани, чаши) е разпространено основно в някои подгрупи на калдърашката общност, чието име идва от Румънски *căldărar/căldăraș* – производител на казани.

Сред тези занаятчии има много талантиливи майстори. Технологиите и методологията на този занаят са еднакви за всички ромски групи и включват и базисни знания относно химикалите. Технологиите не е толкова примитивна колкото изглежда, но ромите я прилагат използвайки примитивни инструменти и техники. След отпадането на забраните за странстване, някои подгрупи на калдърашите, възстановяват номадския си начин на живот.

Поради това работата не се извършва в постоянни работилници, а във временни, които се правят на всяко място където спрат занаятчиите.

Обработка на злато и сребро

Сред Ромите – основно в Румъния – могат да се открият и примитивни бижутери (*ardžintari* – от румънската дума *argintar* – човек обработващ сребро). Набавят си металите от стари монети и бижута, които купуват от местното население. Този занаят включва производството на бижута, декорации за конски амуниции, копчета, предмети за бита и религиозни предмети – кандилници, свещници, кръстове.

Интересно е, че ковашката терминология в ромския език не е с индийски произход. Повечето термини за заети от гръцкия и други езици. Въпреки това, имената на металите са от индийски произход - *sastro* [желязо], *somnakaj* от *sunnakaj* [злато], *gur* [сребро]. Само в два диалекта е запазена старата индийска дума *pirdo* [мед], докато всички останали използват съвременната заемка *xarkuma*.

В. Дърводелство

Друг занаят, обработката на дърво е пренесена от ромите от Индия. Дори и днес, на Балканите, в Румъния и Унгария, някои групи роми все още произвеждат дървени лъжици, корита и други прибори, от които местното население се нуждае. Голяма част от продукцията се купува от туристите като сувенир. Тези Роми се наричат лингурари (на румънски *lingurar* означава човек, който прави лъжици) в Румъния и на Балканите. В Други държави – Унгария и Хърватия те се наричат Вејаџ.

В България, кошничарството и обработката на дърво за също традиционни занаяти. През последните десетилетия тенденцията на възраждане на ромските занаяти не подминава и кошничарите. Още повече, производството на традиционните кошове се разширява в производство на кошници за цветя, паравани, подноси, столове, чанти, чадъри и други. Използват се материали като леска, бук и ракица.

С. Музика

Музиката е един от най-популярните традиционни ромски занаяти. Цели семейства се занимават от поколения с музика, предавайки уменията си от поколение на поколение и най-често се упражнява в група/оркестър. Свири се по различни поводи като сватби, празненства,

панири. Ромите често свирят по слух без да могат да четат ноти. Най-често използваните инструменти са цигулка (понякога и виола със шест струни), лютня, цимбал, акордеон (заемка от немската музика), чело, китара, гайда, пищялка, дървена флейта, тамбура, кларинет.

Днес, в България например, ромските певци и музиканти работят в професионални звукозаписни студия и интерпретират български и ромски песни. Същото се наблюдава и в други балкански държави като Румъния и Унгария.

Ромската музика съчетава голямо разнообразие от етнически традиции – например румънска, турска, еврейска, и славянска – както и ромска. Ромската музика съдържа много импровизации, тя е спонтанна, ритмична, има много методични аспекти и кобинира различно темпо и много смени на ритъма.

Ромската музика е много важна за културите на източна Европа в страни като Босна и Херцеговина, Сърбия, Черна Гора, Македония, Албания, Унгария, Русия и Румъния, а стиловете и изпълненията на ромските музиканти вдъхновяват много европейски класически композитори като Ференц Лист и Йоханес Брамс. Отличителния звук на ромската музика е повлиял силно болерото, джаза, фламенкото и Cante Jondo в Европа. Стилът Gypsy jazz все още се практикува сред създателите си (ромите); Известен музикант в този стил е Джанго Райнхарт.

D. Други занаяти

Гурбетчийство

Във Великобритания, може би единствената останала страна, в която традиционните ромски общности масово поддържат номадски начин на живот, повечето от ромите са самонаети и са се специализирали в много гурбетчийски занаяти. Това включва търговията на завивки, килими и домашни потреби, търговията със стоки втора употреба като коли, каравани, дрехи и обзавеждане; отглеждане на коне и расови кучета, почистване и извозване на неизползваеми стоки и боклук, най-вече скрап; външно строителство и градинарство; забавление; типичните ромски занаяти: ръчно произведени дрехи, дървени изделия и кошници, отглеждане на цвета, направа на амулети, точене на ножове, гадаене.

Сезонна земеделска работа

Практикува се като полу-номадски начин на живот от Роми, които пътуват през страната и предлагат услугите си в земеделието.

Куфарна търговия

В България „*куфарната*” *търговия* започва развитието си като вид търговска дейност за доставяне на евтини дрехи и дребни дефицитни промишлени стоки от съседни страни, а в последствие тя се ограничи в закупуването на стоки от известните пазари в Димитровград и в софийския квартал „Илиянци”. В началото стоката се реализира на импровизирани или регламентирани сергии по населени места, но в наше време оцелелите през преходния период „куфарни” търговци вече имат свои магазини. Само незначителна част от тях развиха дейността си до степен на създаване на собствена верига от престижни магазини и бутици, предлагащи по-качествени и дори маркови стоки.

В Испания и Португалия традиционните ромски групи са малки предприятия, които мобилизират цялото семейство, като например търговията по панаири и пазари стоки като дрехи, обувки, килими и други.

Гадаене

От най-древни времена ромите са известни с практикуването на гадаене. През вековете те използват много методи, от кристални топки, карти Таро (твърди се, че именно ромите са ги измислили) и гледане на ръка. Гадателките претендират, че уменията им идват от свръестествена страна. По правило, те не гадаят на други роми. В общността има други методи за предсказване на бъдещето и лекуване. Ромите често носят амулети за щастие, за да се предпазят от беди, лоши духове и болести. Също така използват билки, за да лекуват, като много от тях се използват и в конвенционалната медицина.

Работа в чужбина

Гурбетчийството стана препитание за десетки хиляди български роми. Предпочитани страни от тях са Гърция, Италия, Испания, Португалия, Франция, Германия, Белгия, Холандия и Англия. Обикновено първо заминават мъжете, а след тях и техните съпруги и деца. Предпочитана е работата в строителството, селското стопанство, търговията и услугите. Незначителна част от тези роми се заселват трайно като се събират в колонии на родов принцип. Значителната част от тях обаче предпочитат да инвестират заработените

средства по родните си места в строеж на фамилни жилища, в купуване на земя, животни и коли, в развиване на собствен бизнес.

Изгубени занаяти

Като загубени или застрашени ромски занаяти могат да се посочат:

- Обработка на кости, които се превръщат в гребени, копчета, дръжки за ножове, ръкохватки за гайда и дръжки за огнестрели оръжия;
- Обработка на животински косми за направа на четки;
- Търговия с коне. Във всички европейски страни, ромите са известни като търговци на коне и като специалисти в отглеждането им. Търговията с коне е била основно препитание на ромите в Полша, Прибалтийските републики и Русия. Ромите номади в тези държави пътували от село на село, заедно с коне, които продавали. Този занаят е важен и за ловарите от Трансилвания и Унгария, а преданията разказват, че са имало способността да разбират езика на конете.

7. Институции (официални, неправителствени и други), защитаващи правата и интересите на ромските общности

Институции и организации, които работят за развитието на ромските общности в Европейските държави:

Държава	Институция/Организация	Интернет страница
Албания	Roma Active Albania	
	Union of Albania Roma - Amaro Drom	http://www.unioniamarodrom.org
Австрия	ROMANO CENTRO	http://www.romano-centro.org/
	Office for Democratic Institutions and Human Rights	http://www.osce.org/odihr/
	University of Graz (Rombase project)	
	European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)	http://www.fra.europa.eu
	Kulturverein Österreichischer Roma, Vienna	http://www.kv-roma.at/
	Verein Roma, Oberwart, Burgenland	http://www.verein-roma.at/
	Verein Ketani für Sinti und Roma, Linz	http://www.sinti-roma.at/

	Romlex project at the University of Graz	http://romani.uni-graz.at/romlex
	International Center for cultures and languages	
Беларус	Ekipen	
Белгия	Vlaams Centrum Woonwagenwerk	
	European Roma Information Office	http://erionet.org/site/
	Open Society Institute and Soros Foundation Networks	http://www.soros.org
	The European Network Against Racism	http://www.enar-eu.org/
	European Roma Grassroots Organisation Network	http://www.ergonetwork.org
България	ФРР „Рома”, Пловдив	http://frdroma.org/
	Фондация „Романи бахт”, София	http://www.romanibaht.com
	Асоциация „Интегро”	http://www.integrobg.org/en/
	Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе”, Велико Търново	http://amalipe.com/
	„Ромите заедно” Полски Тръмбеш	http://www.romatogether.org/
	Междуетническа инициатива за човешки права	http://www.inter-ethnic.org/
	Ромска фондация „Искра”, Шумен	
	Бахтале чааве фондация	http://oldwebsite.nadejda-romite.org/bg/
	Ромски информационен център, София	http://www.ric-bg.info/bg
	Сдружение "Организация ДРОМ", Видин	http://drom-vidin.org/
	Фондация „Шам”, Монтана	
	Фондация за мултиетническо сътрудничество “Напредък”, Пазарджик	
	Фондация "Рома - Лом", Лом	http://www.roma-lom.org/
	Институт „Отворено общество”, София	http://www.osf.bg
	НПО „Студентско общество за развитие на междуетническия диалог”, София	http://romastudents.org/
	ФРКР „Нангле – 2000”, Монтана	http://www.nwngo.net/ngobaza/Nangle--mon.html

	Фондация С.Е.Г.А. – Старт за ефективни граждански алтернативи	http://www.sega.bg
	Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия	http://www.imir-bg.org/
	Етнотолеранс	http://ethnotolerance.org
	Български хелзинкски комитет, София	http://www.bghelsinki.org/
	ФРР „Рома”, Пловдив	http://frdroma.org/
Хърватска	Klub Roma Hrvatske	http://www.umrh.hr/Novo/asociation.htm
	Unija Roma Hrvatske	http://www.unija-roma.hr/
	Local Roma National Minority Council of Zagreb	
	Centre for Peace, Nonviolence and Human Rights	http://www.centar-za-mir.hr/
	Centre for Civil Initiatives	http://www.cci.hr/
	Organization for Democratic Society	
	Human Rights Centre Zagreb	http://www.human-rights.hr
	Centre for Education and Counselling of Women	http://www.cesi.hr/en/
	Croatia Helsinki Committee	
	Center for Peace, Legal Advice and Psychosocial Assistance	http://www.center4peace.org/
Кипър	Dom Research Center	http://www.domresearchcenter.com
Чехия	Centrum Romistiky (The Romani Studies Center)	http://pf.ujep.cz/cr/
	Helsinki Citizens' Assembly, Roma Section	http://www.czechia.com/hcaroma
	Nadace Dzeno (The Dzeno Foundation)	http://www.dzeno.cz/
	Nadace Romano Chave (The Romane Chave Foundation)	http://romove.radio.cz
	Romani Children and Youth Association of the Czech Republic	
	Romska Obcanska Iniciativa (The Romani Civic Initiative)	
	Romea and Romano Vodi, Prague	http://www.romea.cz
	Roma Rising - Romove Obrozeni	http://www.romarising.com

	Vzájemné Soužití (Life together), Ostrava	http://www.vzajemnesouziti.estranky.cz/
	Athinganoi, Prague	
	Drom, Brno	http://www.drom.cz/
	IQ Roma Service, Brno	http://www.iqrs.cz/verze/en/
	Romano Hantos	http://www.romanohantos.cekit.cz/
	League of Human Rights LLP (Liga Lidských Práv)	http://www.llp.cz
	People in Need	http://www.clovekvtisni.cz/indexen.php
	The Czech Government Council for Roma Community Affairs	http://www.vlada.cz
	International Romani Union	http://www.unionromani.org/union_in.htm
	Documentation Centre for Human Rights	
	Romani Centre for Central and Eastern Europe	
	The Museum of Romani Culture	http://www.rommuz.cz/
	Association of Wallachian Roma in Czech Republic	
	The Khetane-Spolu Citizen's Association	
	The Society of Roma in Moravia	http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=3
	The Romane Chave Foundation	
	The Romani Democratic Initiative	
	The Democratic Alliance of Roma of the Czech Republic	
Дания	Romana Kulturako Centri, Kopenhagen	http://www.euroma.dk/
Эстония	North-Estonian Roma Association, Põhja-Eesti Romade Ühing	http://www.estblul.ee/ENG/Members/pe_rooma.html
Финландия	The Romany Mission/Romano Missio	http://www.romanomissio.fi/
	International Romani Writer's Association	http://www.romaniwriters.com/
Франция	Association Nationale Tzigane d'Enseignement et Pédagogie Scolaire (ANTEPS)	

	Association Tsiganes Solidarités	http://perso.wanadoo.fr/ats/
	Comité pour le Respect des Droits des Tsiganes	
	Coordination des Associations Tsiganes de France	
	Etape 29 - Gens du Voyage	
	Romano Atmo	
	Romano Yekhipe, France	
	Union Socio-Educative Tzigane d'Aquitaine (USETA)	
	La voix des Roms	
Германия	Dokumentations und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma	www.HYPERLINK "http://www.sintiundroma.de/"sintiHYPERLINK "http://www.sintiundroma.de/"undHYPERLINK "http://www.sintiundroma.de/"romaHYPERLINK "http://www.sintiundroma.de/" .de
	Katholische Zigeunerseelsorge in Deutschland	http://www.ksfrs.de/
	Landesverband Deutscher Sinti und Roma	http://www.sintiundroma-nrw.de/
	Roma Union Frankfurt	
	Sinti and Roma Partner Organizations of the Zentralrat	http://www.imadr.org
	Verband Deutscher Sinti und Roma: Landesverband Berlin-Brandenburg	www.sinti-roma-berlin.de
	Verband Deutscher Sinti und Roma: Landesverband Baden-Württemberg	www.sinti-roma-bawue.de
	Verband Deutscher Sinti und Roma: Landesverband Hessen	www.sinti-roma-hessen.de
	Verband Deutscher Sinti und Roma: Landesverband Nordrhein-Westfalen	
	Verband Deutscher Sinti und Roma: Landesverband Rheinland-Pfalz	
	Gesellschaft für bedrohte Völker GfV	
	Forum Tsiganologische Forschung FTF, University of Leipzig, Leipzig	http://www.uni-leipzig.de

Гърция	Solidarity Center of Roma Women	
Унгария	Amalipe Association of Roma Culture and Traditions	
	Association of Roma Women Participating in Public Life	
	Autonomy Foundation (Hungarian Foundation for Self-Reliance)	http://www.autonomia.hu/
	European Roma Rights Center	http://www.errc.org/
	Foundation for Roma Civic Rights and Legal Protection	
	Roma Research Institute	
	Roma Scientific and Artistic Society	
	Roma Youth Federation	
	Kalyi Jag Roma School for Vocational Training	
	Amaro Drom	http://www.amarodrom.hu/
	Lungo Drom	http://www.lungo-drom.hu/
	Roma Civil Rights Foundation (Roma Polgárjogi Alapítvány)	http://rpa.ingenweb.hu/
	The Gypsy Inter-Ministerial Committee	
	Council for Roma Affairs	www.mfa.gov.hu
	Manush Foundation	http://www.manush.hu/eng
Ирландия	Pavee Point Travellers' Centre	www.HYPERLINK "http://www.paveepoint.ie/"paveepointHYPERLINK "http://www.paveepoint.ie/" .ie/
	Irish Traveller Movement, ITM Network of local Traveller organizations	http://www.itmtrav.com/
	The National Association of Travellers' Centres	http://www.natc.ie/
Италия	Centro Culturale Zingaro "Thèm Romanó"	http://web.tiscalinet.it/associazionethrom/index.htm
	Centro di Documentazione Zingara (Opera Nomadi)	
	Centro Studi Zingari/Romanó Sicrimasko Than	

	Opera Nomadi	http://www.operanomadimilano.org/
	Romano Komiteto ande Italia	
	Unione Nazionale Internazionale Rom e Sinti in Italia (UNIRSI)	
	Opera Nomadi, Calabria	http://www.operanomadirc.it/
	Opera Nomadi, Centro di Documentazione Zingara, Torino	http://digilander.libero.it/ontorino/
	Opera Nomadi, Rom e Sinti, Padova	
	Thèm Romanó (Centro Culturale Zingaro), Lanciano	
	O Vurdón	www.vurdon.it/romani.htm
	Unione Nazionale Internazionale Rom e Sinti in Italia, UNIRSI, Milan	
	Inforoma	http://www.inforoma.it
Латвия	Gypsy Fire and the Roma Community Centre	
Македонија	Roma Community Center DROM Kumanovo	
	National Roma Centrum	http://www.nationalromacentrum.org/
	Roma Association Cerenja and Radio Cerenja, Stip	http://www.cerenja.com.mk/
	Roma Progress, Rancovce	http://www.romaprogres.org/
	Roma Community Center DROM Kumanovo, Kumanovo	
	Center for Institutional Development	http://cira.org.mk/en/
	Association of Citizens Sumnal	
	Roma National Congress	http://romanationalcongress.webs.com/
Молдова	Tarna Rom	
Черна Гора	Democratic Roma Center, Pogorica (at the Swedish Helsinki Committee)	
	Youth Cultural Center Juventas, Pogorica	http://www.juventas.co.me
Норвегия	Romani og Romanøfolkets Landsforbund	
Холандия	Nederlands Instituut Sinti en Roma NISR	http://www.nisr.nl/

	Stichting Roma Emancipatie	
	Spolu International Foundation, Utrecht	www.HYPERLINK "http://www.spolu.nl/"spoluHYPERLINK "http://www.spolu.nl/" .nl/
	Landelijke Sinti en Roma Organisatie LSRO / Sinti en Roma Centrum, Best	
	Het Wiel, Stichting Woonwagennieuws	
	Woonwagenzending, Emmen	
	Nevipe, Rom News Agency	
	Radio Patrin	
Полша	Advisory and Information Centre of Roma	
	Centrum Kultury Romow Stowarzyszenie Społeczno Kulturalne	
	Amala Roma Society	
	Regional Museum, Roma Museum, Tarnów	http://www.cracow.travel
Португалия	Secretariado Diocesano de Lisboa da ONPC	http://www.sdl-onpc.org.pt/
	Obra Nacional da Pastoral dos Ciganos	http://www.portal.ecclesia.pt/
	CEFEM – Centro de Estudos	http://www.cefitness.com/cef.php
	Rede Europeia Anti Pobreza / Portugal – REAPN	http://www.reapn.org/
	Centro Europeu de Formação e Estudos sobre Migrações	http://www.fpce.up.pt/ciie/migracoes.html
	Alto Comissariado para a Imigração e Diálogo Intercultural	www.acidi.gov.pt
	Associação Cristã de Apoio à Juventude Cigana	
	Associação das Mulheres e Crianças Ciganas Portuguesas	
	Associação para o Desenvolvimento da Etnia Cigana	
	Associação Social Recreativa e Cultural Cigana de Coimbra	
	Associação Cigana de Leiria	
	DROM ROM - Associação Sócio-Cultural Cristã (ADR)	

	Federação Calhim Portuguesa	
	Igreja Evangélica Filadélfia Cigana de Portugal	
	Associação União Romani Portuguesa	
Румъния	Agentia Impreuna, Bucharest	http://www.agentiaimpreuna.ro/
	Resource Center for Roma Communities	http://www.romacenter.ro/
	Policy Center for Roma and Minorities	http://www.policycenter.eu/
	Roma Center Amare Romentza	http://www.amarerromentza.org/
	Federația Etnică a Romilor din România	
	Fundația Soros	http://www.osf.ro/ro/index.php
	Centrul Romilor pentru Intervenție socială	http://www.romanicriss.org/
	Asociația Studenților Romi	
	Asociația Femeilor Rome	http://femrom.ro/aftpcn.html
	Centrul Romilor pentru Sănătate Sastipeu	http://www.sastipen.ro/
	Agencia Națională a Romilor	http://www.anr.gov.ro/
	Alianța Civică a Romilor	http://www.acrr.ro/
	Asociația Florarilor	
	Asociația Liga Meseriașilor Romi	
	Asociația Jurnaliștilor Romi	
	Asociația Unirea Romilor	
	Roma Concern	
	Asociația Creștin-Democrată a Romilor	
	Asociația Meșteșugarilor Romi din România	
	Asociația Romilor Lăutari	
	Asociația Șanse Egale pentru Romi și Sinți	

	Asociația Partida Romilor	http://www.partidaromilor.ro
	Pro-Europa	http://www.proeuropa.ro/
Сърбия	Romski Informativni Centar, Kragujevac	http://www.ric.org.rs
	Society for the Improvement of Roma settlements	
	Roma Educational Centre	
	Association of Roma Students	
	Association for Educational Improvement	
	Roma NGO Ronos	
	Foundation for an Open Society	http://www.soros.org/
	Civic Initiatives	http://www.gradjanske.org/page/home/sr.html
	Novi Sad Humanitarian Centre	http://www.nshc.org.rs/
Словакия		
	Jekhetane Spolu	
	Open Society Fund - Soros Foundation	http://www.soros.org
	Únia Rómskej Mládeže	
	RMORK (Council of Romani NGOs)	
	Roma Press Agency RPA, Kosice	http://www.mecem.sk/
	Romano nevo l'íl	http://www.rnl.sk/
	Office of the Slovak Government Plenipotentiary for the Roma Community ÚSVRK, Bratislava	
	Roma Institute	http://www.romainstitute.sk
	Roma Internet Radio Gipsy	http://www.gipsyradio.com/
	Romathan, Roma theatre, Kosice	http://www.romathan.sk/
Словения	Zveza Romov Slovenije (The Roma Union of Slovenia), Murska Sobota	http://www.zveza-romov.si/

	Romski Informativni center ROMIC, Radio ROMIC, Romano Them (Romski Svet), Murska Sobota	http://www.romic.si/
	Amala, Roma association and music groups, Ljubljana	
	Bilingual paper Romske novice, Novo Mesto	
Испания	Anakerando	
	Asociación de Gitanos de Navarra "La Majarí"	http://www.pamplona.net/
	Asociación Nacional Presencia Gitana	http://www.presenciagitana.org/
	Asociación Secretariado General Gitano	http://www.eurosur.org/asgg/
	Oripando Kalo	
	Secretariado Desarrollo Gitano	http://www.secretgitano.org/
	Unión Romaní (Unión del Pueblo Gitano)	http://www.unionromani.org/
	Unión Romaní Andalucía	http://www.unionromani.org/pueblo_in.htm
	Fundación Secretariado Gitano FSG	http://www.gitanos.org/
	Hermandad de los Gitanos de Sevilla	http://www.hermandadde losgitanos.com/
	Federación Autonómica de Asociaciones Gitanas de la Comunidad Valenciana	
	Federación de Asociaciones Culturales Cristianas de Andalucía	
	Federación de Asociaciones Gitanas Extremeñas	
	Federación de Asociaciones Gitanas de Castilla y León	
	Asociación de Mujeres Gitanas “Alboreá	
	Federación Regional Gitana de Asociaciones de Castilla-La Mancha	
	Asociación de Enseñantes con Gitanos	http://aecgit.pangea.org/
	Federación de Asociaciones de Mujeres Gitanas “Kamira”	
	Federación de Asociaciones Gitanas de Cataluña	http://www.fagic.org/

	Asociación Juvenil Cultural Gitana “Ardiñelo Kaló	
	Federación de Asociaciones Gitanas de Aragón	
	Asociación Iniciativa Gitana	http://www.iniciativagitana.org/
	Federación de Asociaciones Gitanas de Navarra “Gaz Kaló”	http://gazkalo.org/
	Asociación Socio-Cultural de las Minorías Étnicas “Unga”	http://www.gitaunga.e.telefonica.net/unga.htm
	Federación Andaluza de Mujeres Gitanas “Fakali”	http://www.fakali.org/
	Asociación de Promoción Gitana en la Rioja	
	Federación de Asociaciones Gitanas para la integración laboral y social, promoción y desarrollo del pueblo gitano “Calí”	
Швеция	Föreningen Resandefolket	http://resandefolketsriksorganisation.se/
	Internationell Romani Råd	
	Romano Kulturako Centro - Romskt kulturcentrum, Stockholm	
	The Delegation for Roma Issues in Sweden	http://www.humanrights.gov.se/
Швейцария	The Rroma Foundation	http://foundation.rroma.org/
	Centre on Housing Rights and Evictions COHRE, Geneva	http://www.cohre.org/
Турция	Romani Cultural Platform ‘Romani Istanbul’	
	Foundation of the Romani Associations Federation EDROM	
	Sulukule Romani Culture and Development Association	
	Helsinki Yurrtaslar Dernegi (Helsinki Citizens Assembly)	http://www.hyd.org.tr/
Украина	International Charitable Organisation Roma Women Fund Chiricli	
Великобритания	Advisory Council for the Education of Romanies and Other Travellers (ACERT)	http://www.acert.org.uk/
	The National Federation of Gypsy Liaison Groups	http://www.nationalgypsytravellerfederation.org/
	Gypsy Council for Education, Culture, Welfare and Civil Rights (GCECWCR)	

	National Association of Gypsy Women	
	<u>Natl. Assn. of Health Workers with Travellers</u>	<u>www.HYPERLINK</u> <u>"http://www.nationalgypsytravellerfederation.org/"nationalHYPERLINK</u> <u>"http://www.nationalgypsytravellerfederation.org/"gypsyHYPERLINK</u> <u>"http://www.nationalgypsytravellerfederation.org/"travellerHYPERLINK</u> <u>"http://www.nationalgypsytravellerfederation.org/"federation.org</u>
	National Association of Teachers of Travellers	<u>http://www.natt.org.uk/</u>
	National Gypsy Council	<u>http://www.grtleeds.co.uk</u>
	National Romany Rights Association	
	Romany and Traveller Family History Society	<u>http://www.rtfhs.org.uk/</u>
	UNITE (Unified Nomadic Integrated Transnational Education)	
	London Gypsy Traveller Unit (LGTU), London	<u>http://www.lgtu.org.uk/</u>
	Ormiston Travellers' Initiative (Cambridgeshire)	<u>www.HYPERLINK</u> <u>"http://www.ormiston.org/opus24.html"</u> <u>ormistonHYPERLINK</u> <u>"http://www.ormiston.org/opus24.html"</u> <u>.org/opus24.html</u>
	Friends Families and Travellers, Brighton	<u>http://www.gypsy-traveller.org</u>
	South West Alliance of Nomads (SWAN)	<u>http://www.gypsytravellerhelp.org/</u>
	TravellerSpace, Penzance, Cornwall	<u>http://travellerspace-cornwall.org/</u>
	Travellers Times, Hereford	<u>http://www.travellerstimes.org.uk/</u>
	The Clearwater Gypsies	<u>http://www.clearwatergypsies.com/</u>
	One Voice 4 Travellers	<u>http://www.gypsy-traveller.org/onevoice4travellers/</u>
	Cheshire Gypsy and TravellersVoice	<u>http://www.travellersvoice.org/</u>
	The Equality and Human Rights Commission	<u>http://www.equalityhumanrights.com/</u>
	Travellers Aid Trust, Kidwelly	<u>http://www.travellersaidtrust.org/</u>

	Journey Folki	http://www.journeyfolki.org.uk/
	Scottish Traveller Education Programme (STEP), Edinburgh University	http://www.scottishtravellered.net/
	Gypsy Lore Society	http://www.gypsyloresociety.org/
	Boswell Romani Museum	http://www.boswell-romany-museum.com/
	Museum of East Anglian Life	www.eastanglianlife.org.uk
	The Museum of English Rural Life	
	Derbyshire Gypsy Liaison Group	http://www.dglg.org/

Следва по-детайлно описание на страните участващи в изпълнението на проекта ROMANINET:

В Испания ромското движение наброява повече от 600 асоциации (от които около 40 са женски ромски организации). Съществуват няколко обединяващи организации и асоциации на държавно ниво. Начинът тези асоциации да участват в политиките и действията, които засягат собствената им общност е чрез единствената официална, държавна институция, създадена от Министерството на социалната политика. Тази институция се нарича *Comisión Consultiva para el Programa de Desarrollo Gitano* (Надзорен комитет за програмата за развитието на ромите) и включва държавните асоциации и автономните федерации на ромските асоциации. Освен това, някои региони в Испания имат свои ромски организации като Ромският секретариат в Андалусия, която е подчинена на Министерството на социалната политика; Регионалният съвет на ромската общност в Екстремадура; Общински съвет на ромите в Барселона. Всички тези органи са „надзорни”, без изпълнителни права и без директен достъп до ресурси или бюджет за администрация.

Настоящото социалистическо правителство създаде две важни институции: Държавният съвет за ромите и Ромския културен институт. Министерството на труда и социалната политика (сега Министерство на здравето и социалната политика) създаде Държавният съвет за ромите. Това е вътрешно-университетски, консултативен и надзорен организъм, принадлежащ към Министерството на здравето и социалната политика. Съветът дава институционален статус на сътрудничеството между ромските асоциации и държавната

администрация за развитието на социални политики, които подпомагат интеграцията на ромското население.

България е еднонационална, но мултиетнична държава. Поради тази и специфика няма специализирани формални органи на централно, регионално или местно ниво, които специализирано да представляват интересите само на ромското или което и да е друго етническо малцинство. Държавните и общинските институции у нас провеждат балансирана политика в тази област, насочена към защита на правата и свободите на всички етноси. Регламентирано е в чл.54.(1) от Конституцията на Р. България, който гласи: „Всеки има право да се ползва от националните и общочовешките културни ценности, както и да развива своята култура в съответствие с етническата си принадлежност, което се признава и гарантира от закона”. С тази цел в нашата държава са създадени редица държавно-обществени органи на централно, регионално и местно равнище. Един от най-значимите между тях е **Националният съвет за сътрудничество по етническите и демографски въпроси (НССЕДВ) към Министерския съвет** (<http://www.nccedi.government.bg/>). Към настоящия момент в НССЕДВ членуват неправителствени организации на български граждани, принадлежащи към различните етнически малцинства, включително и на ромското. НССЕДВ има свои подразделения, базирани на регионално ниво към областните управи за осъществяването на диалога с местните неправителствени организации. Работата на този държавно-обществен орган се явява гарант за изпълнението на поетите ангажименти от Р. България по спазване на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства.

В Министерството на образованието, младежта и науката (МОМН) подобна роля играе **Консултативният съвет по образователната интеграция на децата и учениците от етническите малцинства**, функциониращ от 2004 г. насам. Този държавно-обществен орган съветва министъра при вземане на решения, свързани с по-ефективната интеграция чрез образование. В него, освен представители на държавните институции, равнопоставено членуват представители на ромски НПО, на НПО, които имат принос в развитието на образованието за децата от етническите малцинства, държавните университети и учителските синдикати. Всички нормативни и политически документи в областта на образователната интеграция, включително и на ромските деца, са започнали развитието си

точно в този Консултативен съвет.

Към Министерство на образованието, младежта и науката е изграден **Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства** (<http://coiduem.mon.bg/>), който е второстепенен разпоредител с бюджет и има за цел да изпълнява на практика политиката на държавата за образователна интеграция с фокус към децата от ромското етническо малцинство. Идентифицираните основни проблеми в образованието на ромите като: изолация на ромски деца и ученици в детските градини и училищата в ромските квартали и в отделните групи и паралелки в смесените детски градини и училища; наличие на деца без увреждания в помощни училища; затруднена адаптация на деца от ромски произход в детската градина и началното училище; недостатъчно обхващане на ромските деца в групи по майчин език, както и незадоволително равнище на преподаването му; недостиг на квалифицирани учители, познаващи ромската култура и владеещи ромски език; висока степен на отпадане на ромските деца от училище; липса на учебници и учебни помагала по ромски език, се решават на проектен принцип, чрез участие в конкурс. Центърът разполага с фиксиран държавен бюджет за всяка календарна година и привлича средства с проекти от български и международни донори. С наличните финансови средства той обявява конкурсни процедури за разрешаването на един или друг проблем. За неговите средства се конкурират проектите на общини, регионални инспекторати, НПО, читалища, училища и детски градини. Повече от 50% от средствата на Центъра са насочени към ромската образователна интеграция.

Освен държавни институции в България са разкрити и множество консултативни органи към общините с цел улесняване на диалога между местните власти и представителите на неправителствените организации.

Най-голямото завоевание в областта на развитие на ромското движение обаче е в разкриването и дейността на редица ромски и неромски неправителствени организации, които работят за издигане авторитета на ромската общност, за премахване на бариерите между роми и нероми, за преодоляване на сегрегацията сред ромите, за провеждане на добронамерен диалог с представителите на институциите на общинско, регионално и национално ниво и т.н. След 1989 г. В България са регистрирани над 500 ромски НПО, от

които около 20 имат богат организационен живот и принос за развитието на ромската общност и междуетническия диалог.

През 70те години във Великобритания е създадено специално звено, познато до днес в повечето държави като Номадски образователен център. Задачата му е да предоставя подкрепа за обучение на ромски и номадски деца, както в училище, така и в къщи. Центърът е полезен в подпомагането на достъпа до други форми на обучение, както и в осъзнаването на ромите и номадите и тяхната култура.

Освен това са създадени няколко ромски музея в цялата страна, които документират традиционните занаяти и фолклор. Част от тях са ромски музей Бозвел, музеят на източноанглийския живот и музеят на английския селски живот, които поддържа онлайн експозиция, посветена на ромите.

Ромски граждански групи се включват основно в кампании за отпадане на ограниченията за караванни лагери, увеличаването им и подобряването на тяхната инфраструктура. Част от тях са Ромският съвет и Ромската група за сътрудничество в Дербишир. Седмична радиопрограма се излъчва по регионалното радио на BBC от 2006 година, а няколко уебсайта дават възможност на младите роми да обменят информация и да се срещат виртуално. Сред тях е и носителят на награди сайт Savvy Chavvy.

В Португалия, интересите на ромската общност се защитават от една официална организация - ACIDI - Alto Comissariado para a Imigração e Diálogo Intercultural. В тази дейност се включват и други неправителствени организации и ромски асоциации.

В Румъния, официалната институция, която представлява ромското малцинство на национално ниво е Ромската национална агенция. Освен това съществуват над 300 неправителствени организации, които са свързани с ромската общност.